

ORGANIZACYJNE FORMY INTEGRACJI KULTURALNEJ W EUROPIE ZACHODNIEJ

I. UWAGI WSTĘPNE

Zagadnienia polityczne, ekonomiczne, prawne i społeczne procesu zachodnioeuropejskiej integracji były już przedmiotem studiów publikowanych na tych łamach¹. Niniejsze opracowanie przedstawić ma z kolei działalność rozmaitych instytucji, zrzeszeń i grup zmierzających różnymi drogami i metodami do urzeczywistnienia integracji europejskiej w dziedzinie kulturalnej. O znaczeniu spraw kulturalnych, a szczególnie zagadnień kształcenia i wychowania, w rozwoju integracji europejskiej świadczyć może m. in. fakt, iż spośród najważniejszych metod, które miałyby doprowadzić do scalenia Europy zachodniej, wymienia się — obok metody instytucjonalnej, konstytucjonalnej i federalno-reformistycznej — metodę wychowawczą, uważając ją nawet w stosunku do trzech pozostałych za fundamentalną².

Tak więc w historii tzw. ruchu europejskiego na rzecz zjednoczenia panowała — niezwykła w tej dziedzinie — jednomyślność co do konieczności prowadzenia specjalnego wychowania, które byłoby podstawą urzeczywistnienia idei pełnej integracji. Toteż większość organizacji integracyjnych, reprezentujących różne cele i metody działania, przejawia zwykle także zainteresowanie sprawami kulturalnymi.

II. PROGRAMY I DZIAŁALNOŚĆ KULTURALNA ORGANIZACJI INTEGRACYJNYCH W EUROPIE ZACHODNIEJ

Pierwszą powojenną organizacją, której program obok postanowień o współdziałaniu w dziedzinie militarnej i ekonomicznej zawierał także zalecenia o stałej współpracy kulturalnej, był tzw. Pakt Brukselski zawarty w marcu 1948 r. przez Anglię, Francję, Belgię, Holandię i Luksemburg. Sygnatariusze tego układu zlecili pedagogom opracowanie i zrealizowanie wspólnego planu oświaty, który miałby „przygotować młodzież do ponadnarodowej wspólnoty”.

¹ Wymienić tutaj należy prace o problematyce ekonomicznej Z. Nowaka: „Przegląd Zachodni” nr 5, 6/1962; 4, 5/1963; 1, 3/1964; 2/1965; prawnej K. Skubiszewskiego: „Przegląd Zachodni” nr 5, 6/1962 oraz Całusa tamże w nrze 2, 4/1963; 3/1964 — jak i o problematyce społecznej J. Rachockiego: „Przegląd Zachodni” 3/1964; A. Kwileckiego: 3/1964 oraz 1/1965.

² Por. F. Schneider, *Europäische Erziehung*. Herder Verlag, Basel 1959.

Sprawy kultury i oświaty poruszano także na kolejnych kongresach tej organizacji odbytych w latach 1949, 1950, 1951. Uznano wówczas za celowe

„opracowanie podręcznika, który przedstawiałby w ogólnych zarysach zasadnicze cechy kultur europejskich, aby następnie — w drodze odpowiednich przedsięwzięć — sugestywnie zachęcać młodzież do kultywowania idei wspólnoty europejskiej”.³

Kontynuatorem tego programu stała się Unia Zachodnioeuropejska (*Western European Union* — *WEU*), organizacja militarna i polityczna, powstała w 1954 r. z rozszerzenia Paktu Brukselskiego na NRF i Włochy. *WEU* wśród swoich organów posiada *Comité Culturel* z siedzibą w Londynie, a do 1959 r. realizowała samodzielnie bardzo bogaty, bo liczący ponad 60 punktów, program z zakresu polityki kulturalnej. W ramach tego programu *WEU* organizowała m. in. także pierwsze Konferencje Rektorów, które odbyły się w latach 1955 i 1959. Jednak w 1960 r. *WEU* przekazała tę dziedzinę działalności Radzie Europejskiej.

Sprawami nauki i szkolnictwa, a zwłaszcza szkolenia zawodowego, zajmowała się — utworzona w 1948 r. — Europejska Organizacja Współpracy Gospodarczej (*OEEC*), w skład której wchodziło 18 państw Europy zachodniej. Gdy w 1960 r. *OEEC* przekształciła się w Organizację Współpracy i Rozwoju Gospodarczego (*OECD*), poszerzony został także program polityki kulturalnej tej nowej organizacji, do której przystąpiły także USA i Kanada. *OECD* posiada w swoich organach pomocniczych m. in. także komitet badań naukowych, komitet personelu naukowego i technicznego oraz komitet turystyczny. Organizacja ta inspirowała współpracę pedagogów i naukowców, którzy zajmują się badaniem systemu oświaty i nauki w aspekcie ekonomicznym. Przedmiotem obrad (konferencja w Waszyngtonie w r. 1961 i w Paryżu w r. 1963) oraz rozpraw pisanych z inicjatywy *OECD* (m. in. o wytycznych rozwoju systemu oświaty w Europie do r. 1970) są związki, jakie zachodzą pomiędzy rozwojem gospodarczym a wydatkami na cele oświaty i nauki⁴.

Podobnie jak *OECD*, również i Europejska Wspólnota Gospodarcza (*EWG*) zajmuje się niektórymi zagadnieniami społeczno-kulturalnymi. Chociaż dla *EWG* pierwszoplanowymi celami są problemy polityczne i ekonomiczne, to jednak już tzw. układy rzymskie przewidywały pewne formy działalności kulturalnej⁵. Początkowo *EWG* zamierzała realizować własny program w zakresie polityki kulturalnej. Jednak z czasem podjęła w tej dziedzinie współpracę z Radą Europejską, nie rezygnując przy tym całkowicie z realizacji własnych zamierzeń.

I tak np. Komisja *EWG*⁶ zajmuje się od 1963 r. m. in. sprawami gospodarki

³ Jw.

⁴ Por. B. Beer, *Bildung wirtschaftlich betrachtet*. „FAZ” z 11 V 1962.

⁵ Por. *EURATOM i Wspólny Rynek*. „Zbiór Dokumentów” nr 5/1957.

⁶ Por. W. Morawiecki, *Organizacje Międzynarodowe*. PWN, 1965.

filmowej państw członkowskich. Głównym celem tej działalności jest zniesienie do 1970 r. wszelkich ograniczeń w zakresie produkcji filmowej krajów Wspólnego Rynku. Rada Ministrów EWG wydała już szczegółowe zalecenia w sprawie zniesienia ograniczeń importu filmów synchronizowanych oraz uregulowania zagadnienia formy oraz ilości filmów powstających w koprodukcji. Rada uznała również za konieczne jednakowe dla wszystkich państw członkowskich rozwiązanie bardzo istotnej i drażliwej sprawy subwencji, przy czym decyzja w kwestii generalnego finansowania filmów jeszcze nie zapadła⁷. Z inicjatywy EWG organizowano także międzynarodowe konferencje ekspertów (Berlin i Bruksela 1964 r.), na których starano się określić zadania filmu jako środka masowego oddziaływania w służbie idei integracji europejskiej. Dyskutowano nad sposobami wykorzystania filmu dla rozwijania świadomości europejskiej, nad artystycznymi, organizacyjnymi i gospodarczymi trudnościami, ograniczającymi produkcję, oraz nad sposobami tworzenia i usprawnienia rozpowszechniania specjalnych filmów propagujących tzw. postawę europejską. Podejmowane są także starania o zbadanie ekonomicznych możliwości integracji gospodarki filmowej⁸. Na podstawie dotychczasowych obserwacji tego zagadnienia należy przypuszczać, że starania zmierzające do włączenia europejskiej gospodarki filmowej w proces integracji nie mają chwilowo szans powodzenia. Rada Ministrów EWG ogranicza się tylko zresztą do inspirowania badań oraz wydawania zaleceń, przy czym nie ukrywa ona jednak dużego zainteresowania tymi zagadnieniami. Toteż do końca 1966 r. zamierza się opracować — poza już omówionymi — dalsze zalecenia, które przyczynić się mają jednak jedynie do złagodzenia zachodnioeuropejskiego kryzysu filmowego.

Usprawnienie współpracy kulturalnej i jej intensyfikację, szczególnie w dziedzinie szkolnictwa wyższego i nauki, przynieść miała realizacja uchwał odbytej w lipcu 1961 r. w Bonn konferencji szefów rządów krajów tzw. szóstki⁹. Jak dotychczas, nie urzeczywistniono żadnego z opracowanych wówczas projektów. Nie powołano zatem ani stałej Rady Ministrów Kultury, ani nie zawarto umów regulujących tak istotne sprawy jak: współpraca i wymiana pomiędzy uniwersytetami państw członkowskich, zorganizowanie europejskich katedr na uniwersytetach i w zakładach badawczych, utworzenie uniwersytetu europejskiego we Florencji¹⁰ (organizacją miały się zająć Włochy, a sprawy finansowe i naukowe miały pozostać w gestii państw członkowskich), oraz utworzenie instytutów europejskich dla dydaktycznych celów szkolnictwa wyż-

⁷ Por. *Film und Fernsehen in der EWG*. „Stuttgarter Zeitung” z 1/2 V 1964.

⁸ Por. *Filme für Europa. Studententage des Films bei der EWG in Brüssel*.

⁹ Por. „Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung z 20 VII 1961.

¹⁰ Przebieg długoletniej batalii o utworzenie Uniwersytetu Europejskiego, którego powstanie przewidywał układ *Euratomu* (artykuł 9, par. 216) przekazuje „Das Parlament” nr 23/1959, nr 11, 30, 31 i 43/1960, nr 30, 31/1961 oraz 24/1964.

szego i badań naukowych¹¹. Niezależnie od niepowodzeń dotychczasowych inicjatyw Komisja EWG opracowuje wskazania dla Rady Ministrów, w których wiele miejsca poświęca zagadnieniom oświaty i nauki. W zaleceniu dla Rady z dnia 25 VII 1963 r. odnoszącym się do średnioterminowej polityki gospodarczej, Komisja wypowiedziała się m. in. w sprawie szkolnictwa w sposób następujący:

„Należałoby zbadać związki, jakie zachodzą pomiędzy wyszkoleniem a rozwojem ekonomicznym, aby przystosować zamierzoną przez państwo politykę szkolną do potrzeb ekonomicznego postępu”.

Swoje stanowisko w sprawach badań naukowych i postępu technicznego Komisja przedstawiła w tym samym zaleceniu w takim sformułowaniu:

„Byłoby tu wskazane porównać w skali europejskiej starania poszczególnych państw. Można by wówczas ustalić najlepsze warunki potrzebne do udzielania sobie wzajemnego poparcia i uzupełniania zarządzeń wprowadzonych w poszczególnych krajach oraz zbadać możliwości poprawy rozpowszechniania umiejętności. Wspólne wysiłki krajów członkowskich mogłyby wzmocnić skuteczność narodowych poczynań”¹².

Wprowadzenie w życie tego rodzaju zaleceń należy uznać, w świetle dotychczasowej praktyki, za bardzo problematyczne. Sama Komisja stwierdza zresztą, iż z uwagi na bardzo ograniczone środki finansowe, którymi dysponuje, nie może ani tworzyć nowych placówek naukowych, ani nawet inicjować ich powstania. Dlatego też starania o rozwój i koordynację badań naukowych Komisja EWG podejmuje wspólnie z Europejską Wspólnotą Węgla i Stali (EWWS) oraz Komisją *Euratomu*, współpracując z uniwersytetami i odnośnymi grupami zawodowymi.

Poza EWG samodzielny program w dziedzinie naukowej i kulturalnej realizuje Europejska Wspólnota Węgla i Stali. Jednak działalność ta ogranicza się wyłącznie do reprezentowanej przez organizację dziedziny życia gospodarczego. W zakresie badań naukowych wyraża się to głównie w finansowaniu przedsięwzięć mających związek z rozwojem przemysłu węglowego i stalowego. Ponadto układ o EWWS zobowiązuje Wysoką Władzę do podejmowania odpowiednich kroków w celu poprawy warunków życia i pracy oraz wzrostu jej wydajności w tym przemyśle. Za skuteczny środek realizacji takiego postulatu uważa się kształcenie zawodowe, któremu Wysoka Władza poświęca wiele uwagi. W tym wypadku zainteresowanie EWWS badaniami naukowymi oraz oświatą zawodową nie wydają się być gołosłowne, a świadczyć mogą o tym wydatki przeznaczone na te cele. I tak np. wydano na badania naukowe we wszystkich dziedzinach technicznych do końca roku budżetowego 1962/63 ogółem 25,35 mln dol., na badania socjalne — 13,10 mln dol., a na liczne do-

¹¹ Por. F. Hamann, *Integration unter Ausschluss der Kultur?* „Vorwärts” nr 34/1963.

¹² Por. *Europäische Wissenschaftspolitik jetzt verwirklichen?* „Das Parlament” nr 12/1964.

raźne badania naukowe w różnych dziedzinach wiedzy — 1,25 mln dol., tj. ogółem blisko 40 mln dol. Ponadto Wysoka Władza EWWS udzielała finansowej i materialnej pomocy instytutom uniwersyteckim oraz różnym kongresom poświęconym sprawom nauki. EWWS, podobnie jak EWG stara się przeprowadzać swój program w zakresie prac naukowych w ścisłym powiązaniu i porozumieniu z odpowiednimi grupami zawodowymi, poszczególnymi rządami i innymi wspólnotami.

Euratom — trzecia ze wspomnianych wyżej wspólnot europejskich — nie posiada w zasadzie odrębnego programu działalności kulturalnej. Natomiast badania naukowe oraz starania o rozwój placówek badawczych i dydaktycznych (Uniwersytet Europejski) o ściśle określonym profilu stanowią m. in. zasadniczą dziedzinę działalności tej organizacji¹³.

Omówiona dotąd działalność kulturalna odbywa się właściwie jedynie na marginesie zasadniczych zainteresowań wspomnianych wyżej organizacji integracyjnych Europy zachodniej. Niemniej instytucje te, zapewne w trosce o większą skuteczność i szerszy zasięg oddziaływania podejmują próby z jednej strony — scalania swoich inicjatyw kulturalnych, z drugiej zaś — włączają się w program działalności kulturalnej Rady Europejskiej, a nawet przekazują jej swoje społeczne i kulturalne funkcje (jak np. Unia Zachodnioeuropejska). Rada Europejska (*Conseil de l'Europe*)¹⁴ stawia sobie m. in. za zadanie zacieśnianie współpracy pomiędzy państwami członkowskimi w dziedzinie politycznej, społecznej i kulturalnej. W ostatnim czasie stara się ona przejąć funkcje koordynacyjne całej działalności międzynarodowej w Europie zachodniej. Te inicjatywy Rady Europejskiej osiągnęły dotychczas pewne sukcesy jedynie w dziedzinie koordynacji stosunków kulturalnych. Zainteresowanie zagadnieniami kulturalnymi przejawia zresztą Rada Europejska od początku swojej działalności, tj. od r. 1949.¹⁵ Już w rezolucji konferencji haskiej (1948 r.), na

¹³ Por. przypis 10 oraz *Wegweiser der Integration*. „Die Tat” z 2 VI 1962.

¹⁴ Państwami członkowskimi Rady Europejskiej są: Austria, Belgia, Cypr, Dania, Holandia, Francja, Grecja, Irlandia, Islandia, Niemiecka Republika Federalna, Luksemburg, Szwecja, Szwajcaria, Turcja, Wielka Brytania i Włochy. (Do europejskiej konwencji kulturalnej przystąpiły ponadto Hiszpania oraz Watykan).

¹⁵ Już na pierwszej sesji (sierpień 1949) zgromadzenia ogólnego Rady Europejskiej była mowa o sprawach kulturalnych. Toteż jej Rada Ministrów włączyła w swój program problematykę rozwoju współpracy kulturalnej między państwami członkowskimi. Najważniejsza spośród opracowanych wówczas propozycji, to projekt zawarcia konwencji kulturalnej pomiędzy państwami członkowskimi Rady, wprowadzenie między nimi swobodnej wymiany książek i dzieł sztuki, podjęcie współpracy w dziedzinie badań naukowych i rozwoju technicznego, inicjowanie spotkań ministrów oświaty w celu nakreślenia ogólnego planu rozwoju współpracy kulturalnej, utworzenie centralnego ośrodka kultury europejskiej oraz nawiązanie kontaktów z UNESCO. Realizacją tych zamierzeń zająć się miał, powołany przez zgromadzenie ogólne, Komitet Ekspertów Kulturalnych, składający się z przedstawicieli ministerstw oświaty i departamentów kultury państw członkowskich. Komitet ten, działający w l. 1950—1960, opracowywał i realizował cały ówczesny program Rady Europejskiej w dziedzinie polityki kulturalnej. W ramach tego pro-

której przedstawiciele różnych stowarzyszeń, działających w krajach Europy zachodniej na rzecz jej zjednoczenia, postanowili powołać Radę Europejską, zwrócono uwagę na konieczność budzenia w społeczeństwach zachodnioeuropejskich tzw. świadomości europejskiej. Od postawy poszczególnych społeczeństw wobec problemu zjednoczenia Europy uzależniano również dalsze rozwijanie zamierzonej integracji instytucjonalnej. W tej sytuacji wzrosła potrzeba prowadzenia celowej polityki kulturalnej podporządkowanej zadaniom ponadpaństwowej i ponadnarodowej integracji. Toteż Rada Europejska za podstawowy postulat swojej polityki kulturalnej uznała kształtowanie europejskiego poczucia wspólnoty oraz szeroko pojęte wychowanie „Europejczyka”. W tym kierunku szły więc jej inicjatywy w dziedzinie kulturalnej, podporządkowane ogólniejszym celom politycznym.

Wynikiem tej działalności są m. in. — zawarte w ramach Rady Europejskiej — cztery następujące konwencje: ogólna konwencja kulturalna (1954 r.) stanowiąca podstawę działalności kulturalnej Rady, wcześniejsza (1953 r.) konwencja w sprawie równoważności dyplomów dających prawo wstępu na uniwersytety, konwencja w sprawie równoważności okresów studiów uniwersyteckich (1965 r.) oraz konwencja w sprawie uznania akademickich praw uniwersytetów (1959 r.) O trudnościach, na jakie napotyka realizacja europejskiej polityki kulturalnej, niech świadczy fakt, że większość problemów, które miały konwencje rozwiązać, stanowi w dalszym ciągu przedmiot dyskusji i sporów w poszczególnych krajach i na płaszczyźnie międzynarodowej. Jednak Rada Europejska nie ustaje w wysiłkach objęcia całokształtu tzw. europejskiej współpracy kulturalnej. Zaobserwowaliśmy już pewne próby koncentracji i koordynacji programów kulturalnych organizacji integracyjnych w ramach Rady. Od 1959 r. dysponuje ona także specjalnym funduszem kulturalnym

gramu Rada Europejska inicjowała prace badawcze na temat integracji europejskiej, organizowała tzw. kursy studiów europejskich podczas swych sesji dla wykładowców uniwersyteckich oraz kursy propagujące ideę europejską, przeznaczone dla nauczycieli i uczniów, urządziła konferencje nauczycieli i pracowników ministerstw oświaty z różnych państw w celu omówienia sposobów przekazywania idei europejskiej w nauczaniu historii i zrewidowania treści podręczników historycznych, organizowała wystawy obrazujące prądy artystyczne w sztuce europejskiej, tzw. spotkania okrągłego stołu (Rzym 1953 r.), gdzie dyskutowano nad ideowymi i kulturalnymi problemami w aspekcie historycznym i aktualnym wspólnoty europejskiej. Na podstawie tych dyskusji napisana została książka przez M. Beloffa pt. *Europe and Europeans*. We wspomnianych latach ustanowiono także tzw. legitymację kulturalną (*Cultural Identity Card*), do której przywiązane są rozmaite przywileje (m. in. wolny wstęp lub zniżka przy zwiedzaniu muzeów, bibliotek itp.) i która obowiązuje w 15 krajach. Od r. 1960 Rada Europejska interesuje się problemami młodzieżowymi oraz pracą oświatową. Powołała ona do życia Europejską Radę Konsultatywną dla Spraw Szkolnictwa Wyższego i Nauki, przypisując zagadnieniom wychowawczym w dalszym rozwoju europejskiej polityki kulturalnej pierwszorzędne znaczenie (por. R. Socini, *Rapports et conflits entre organisations européennes* oraz A. H. Robertson, *The Council of Europe*. Stevens, London 1961.

złożonym z dobrowolnych wkładów poszczególnych rządów, instytucji oraz osób prywatnych. Z tego funduszu, wynoszącego w 1964 r. półtora miliona franków francuskich, Rada finansuje stypendia, subwencjonuje prace badawcze, organizuje wystawy itp. Jednak te sumy, którymi dysponuje fundusz, wystarczą zaledwie na inicjowanie jakichś przedsięwzięć. I chociaż uzupełniany jest dodatkowymi środkami asygnowanymi przez państwa członkowskie dla realizacji interesujących je projektów, Rada boryka się wciąż z trudnościami finansowymi. Ten stan rzeczy uniemożliwia jej praktycznie realizację jakiegoś poważniejszego programu. Niemniej nie osłabia to jej inicjatyw w poszukiwaniu nowych form działania. I tak np. w 1962 r. Rada Ministrów powołała do życia tzw. Radę Współpracy Kulturalnej (*Conseil de la Coopération Culturelle — CCC*).

Rada ta, odznaczająca się dużą aktywnością, spełnia rolę ośrodka koordynującego inicjatywy kulturalne Rady Europejskiej. Do jej zadań należy wypracowanie programu polityki kulturalnej Rady Europejskiej, jego realizacja oraz zarządzanie funduszem kulturalnym. W skład CCC wchodzi delegaci państw członkowskich Rady Europejskiej i państw, które przystąpiły do europejskiej konwencji kulturalnej, oraz trzech przedstawicieli stałej Komisji do Spraw Kultury i Nauki przy Radzie Europejskiej, trzech prezydenci CCC i dwaj przedstawiciele Europejskiej Fundacji Kulturalnej. CCC zbiera się w ciągu roku na dwóch zebraniach plenarnych i ma obowiązek składania rocznych sprawozdań wobec Rady Ministrów Rady Europejskiej. CCC interesuje się przede wszystkim sprawami polityki oświatowej i nauki oraz sprawami tzw. kulturalnego planowania regionalnego. Uderza fakt, iż właśnie te zadania CCC są niemalże identyczne z celami, jakie stawiała sobie UNESCO. CCC nie kryje się zresztą z tym, iż pragnie przejąć w Europie zachodniej funkcje spełniane dotąd przez UNESCO (zainteresowanej ostatnio przede wszystkim sprawami tzw. pomocy krajom rozwijającym się gospodarczo). CCC zapewnia więc, że podobnie jak UNESCO nie stawia sobie w dziedzinie współpracy kulturalnej żadnych politycznych celów.

Inicjowane przez CCC konferencje konsultacyjne czy też narady przedstawicieli różnych dziedzin życia kulturalnego organizuje się przeważnie na płaszczyźnie ekspertów. Na tego rodzaju międzynarodowych konferencjach przedstawiane są wyniki badań, w formie nie obowiązujących zaleceń, rządów i odpowiednim zespołom państw członkowskich. CCC pracuje w czterech komisjach. Pierwsza z nich zajmuje się problemami szkolnictwa wyższego i nauki. Stawia ona sobie m. in. za zadanie troskę o racjonalne wykorzystanie tzw. rezerw talentów, przygotowuje upodobnienie programów studiów zawodowych i pracuje nad tzw. katalogami kierunkowymi, ustalającymi wspólne kryteria dla kształcenia studentów na uniwersytetach europejskich w takich przedmiotach jak chemia, fizyka, biologia, historia i geografia. Komisja ta pozostaje również w ścisłym kontakcie z Europejską Konferencją Rektorów. Druga komisja zajmuje się szkolnictwem ogólnokształcącym i zawodowym.

Pracuje ona od 1962 r. m. in. nad ulepszeniem podręczników geograficznych, kontynuując tym samym przeprowadzoną z inicjatywy UNESCO w latach 1952-57 rewizję podręczników historycznych. Komisja zwraca uwagę oczywiście jedynie na braki w informacjach zawartych w podręcznikach, a odnoszących się do innych państw europejskich. Z inicjatywy komisji przygotowuje się również studia porównawcze na temat różnych europejskich systemów szkolnych, ze szczególnym uwzględnieniem analizy metod oraz programów nauczania. Trzecia komisja zajmuje się ogólnymi problemami młodzieżowymi, a zwłaszcza zagadnieniem tzw. organizacji wolnego czasu, wychowania fizycznego oraz kształceniem dorosłych. Komisja czwarta, na którą składa się około 50 współpracowników zajmujących się ogólnymi zagadnieniami kulturalnymi, to w zasadzie administracja CCC. Interesuje się ona przede wszystkim problemem utrzymania duchowego i artystycznego dziedzictwa, zagadnieniami tzw. harmonizacji techniki i kultury itp. Ponadto zespół ten przygotowuje tematycznie określone wystawy (ostatnia w Atenach poświęcona kulturze bizantyjskiej) oraz opracowuje *Bibliografię europejską*. W ten niewątpliwie obszerny program CCC stara się włączyć większość inicjatyw różnych związków i instytucji działających poza Radą Europejską i broniących — z mniejszym lub większym skutkiem — swojej niezależności. Zainteresowania tych organizacji są zbliżone, a nawet czasami identyczne z programem działalności instytucji integracyjnych czy też Rady Europejskiej i dlatego zasługują na bliższą uwagę.

III. DZIAŁALNOŚĆ KULTURALNA EUROPEJSKICH ORGANIZACJI POZOSTAJĄCYCH POZA INSTYTUCJAMI INTEGRACYJNYMI ORAZ ICH WAŻNIEJSZE WSPÓLNE INICJATYWY

Pomimo dużego uzależnienia europejskiej polityki kulturalnej od działalności organizacji integracyjnych, wciąż wysuwa się żądania, aby działalność kulturalna wolna była od więzów uwarunkowanych politycznie i krępujących jej swobodny rozwój. W stosunku do państw członkowskich Wspólnot Europejskich wysuwa się postulaty podnoszące potrzebę zapewnienia daleko idących swobód w wymianie zarówno dóbr kulturalnych, jak i ich twórców. Swobodna współpraca kulturalna stworzyć ma warunki rozwoju europejskiego poczucia solidarności, od którego uzależnia się zarówno integrację ekonomiczną, jak i polityczną. Te cele pragną realizować organizacje działające w ramach Ruchu Europejskiego (*Mouvement Européen*) z siedzibą w Brukseli oraz instytucje zajmujące się wymianą kulturalną. Od 1949 r. powstało około 90 takich instytucji. Do tej liczby dochodzi jeszcze 240 międzynarodowych związków i zrzeszeń, które stawiają sobie za zadanie zajmowanie się także problemami kulturalnymi. Większą rolę odegrało spośród nich zaledwie kilka. Wymienić tu należy przede wszystkim — utworzony z inicjatywy konferencji haskiej — Europejski Ośrodek Kultury (*Centre Européen de la Culture*) działający od 1950 r. w Genewie. Ośrodek ten, pozostający pod patronatem Rady Europejskiej, podkreśla swoją niezależność od rządów i międzynarodowych

organizacji. Przejawia on dużą aktywność w wielu dziedzinach życia kulturalnego. O rozległości zainteresowań ośrodka świadczyć mogą utworzone przy nim związki i zrzeszenia, jak np. Związek Europejskich Festiwali Muzycznych, Europejskie Zrzeszenie Kół Czytelniczych, Europejska Nagroda Literacka, Europejskie Biuro do Spraw Kształcenia Dorosłych oraz Związek Europejskich Instytutów Naukowych. Na uwagę zasługuje również omówiona niżej Stała Europejska Konferencja Rektorów, Europejska Fundacja Kultury, Europejski Dzień Szkoły i inne.

Główne zainteresowanie polityki kulturalnej, uprawianej przez te ośrodki, skupia się przede wszystkim na sprawach kształcenia i wychowania młodzieży i dorosłych. Tą drogą pragnie się bowiem przygotować i przystosować społeczeństwo Europy zachodniej do wspólnych zadań. W programie tej wychowawczej działalności uwzględnia się z jednej strony wielość i różnorodność kulturalnych zjawisk w Europie, pielęgnuje wspólne dziedzictwo kulturalne i budzi zrozumienie jednego narodu dla osiągnięć drugiego, z drugiej zaś — dąży się do pewnego ujednoczenia systemów szkolnych, które zapewniałyby możliwość zdobycia konkretnej wiedzy zawodowej, fachowej i znajomości języków obcych na wyrównanym poziomie, co z kolei miałyby umożliwić swobodny wybór miejsca pracy i zaspokoić zwiększone potrzeby Wspólnego Rynku w zakresie wysokokwalifikowanej kadry naukowej, technicznej i administracyjnej.

Powszechnie jest w Europie zachodniej zaniepokojenie stanem szkolnictwa, jego poziomem oraz liczbą absolwentów opuszczających zakłady kształcenia. Za małe są uniwersytety i niewystarczająca kadra nauczająca, za niskie są stypendia. Za mało jest szkół w ogóle, a większość z nich jest źle wyposażona. Jednak dotychczas nie podjęto i nie zastosowano odpowiednich środków w celu modernizacji systemu szkolnego i akademickiego, przy czym reformę tego rodzaju uważa się za wyjątkowo potrzebną i pilną. Zdawałoby się, że właśnie zwiększone potrzeby, jakie pociąga za sobą integracja ekonomiczna, wpłyną skutecznie na proces modernizacji systemu nauczania i badań naukowych. Jednak wszelkie próby reform, podejmowane czy to w ramach poszczególnych państw lub wspólnoty europejskiej, na ogół nie wychodzą poza sferę projektów. Toteż coraz częściej mówi się o kulturalnym prowincjonalizmie Europy zachodniej wywołanym rozpowszechniającym się zjawiskiem opuszczania kontynentu przez najbardziej uzdolnionych i obiecujących naukowców, intelektualistów, ludzi sztuki¹⁶. Nie sprzyja także urzeczywistnieniu wspólnoty kulturalnej w Europie protekcjonizm, objawiający się m. in. w ekskluzywności środowisk skupiających ludzi o wykształceniu zawodowym, akademickim i szkół, które do takich zawodów przygotowują. W tej sytuacji powoływanie na katedry europejskich szkół wyższych profesorów i docentów — cudzoziemców, tak powszechnie praktykowane np. na uniwersytetach amerykań-

¹⁶ Por. F. Bondy, *Kulturelle Eigenart-politische Einheit. Ein europäisches Dilema*. „Europa-Archiv” nr 10/1964.

⁹ Przegląd Zachodni

szych, jest w Europie zjawiskiem rzadkim, jak również przyjmowanie na katedry profesorskie pisarzy, artystów i w ogóle intelektualistów spoza środowiska akademickiego. Ten protekcjonizm, skierowany przeciwko cudzoziemcom i tzw. *outsiderom*, stanowi poważną przeszkodę na drodze do postulowanej wspólnoty intelektualnej. Europejskie ośrodki naukowe są wciąż jeszcze „narodowymi twierdzami” i dlatego też w sprawie zrównania dyplomów i prawa wykonywania tzw. wolnych zawodów w krajach Wspólnego Rynku, nie osiągnięto porozumienia. Nie dochodzą do skutku nawet częściowe porozumienia, chociażby takie, jak wzajemne uznanie wydawanych w różnych krajach świadectw, zwłaszcza świadectw ukończenia szkół, semestrów zaliczonych na zagranicznych uniwersytetach czy też egzaminów złożonych w wyższych szkołach poza granicami kraju. Można by zaryzykować twierdzenie, iż u podstaw tego stanu rzeczy leży przeświadczenie niektórych narodów o wyższości własnego systemu oświaty i szkolnictwa wyższego. Do spraw tych ustosunkowała się Konferencja Rektorów, na trzecim swym posiedzeniu, które odbyło się we wrześniu 1964 r. w Getyndze¹⁷. Po raz pierwszy obradowała ona w lipcu 1955 r. w Cambridge, a następna we wrześniu 1959 r. w Dijon. Spotkania te, które organizowano pod auspicjami Unii Zachodnioeuropejskiej, z udziałem przedstawicieli rządów jako pełnoprawnymi uczestnikami konferencji, zyskały uznanie większości przedstawicieli uniwersytetów. Postanowiono więc z tych okresowych spotkań i z ich stałego komitetu utworzyć, niezależną od rządów i instytucji integracyjnych, jednostkę organizacyjną. W związku z tym na trzecim posiedzeniu Konferencji Rektorów Uniwersytetów Zachodnioeuropejskich, na którym uchwalono statut określający formę organizacyjną i cele Konferencji, wybrano prezydenta i ustalono budżet, przedstawiciele poszczególnych rządów brali udział już tylko w charakterze obserwatorów. Natomiast zaproszono przedstawicieli uniwersytetów Związku Radzieckiego i krajów obozu socjalistycznego, zostawiając im możliwość przystąpienia do konferencji, której zadaniem jest: „Zabezpieczenie i popieranie w Europie współpracy rektorów i wicekanclerzy, ich uniwersytetów i nauczycieli, naukowców i studentów”. Uczestnicy Konferencji podjęli zobowiązanie wzajemnego informowania się o sprawach, które ich wspólnie interesują oraz przedstawiania rządów, władzom państwowym i ponadpaństwowym orzeczeń oraz zaleceń dotyczących spraw uniwersyteckich.

Obrady Konferencji, która pracowała w sześciu komisjach, nie przyniosły nowych propozycji w sprawie rozwiązania palących problemów uniwersytetów współczesnych. Toteż pytanie postawione w głównym temacie obrad Konferencji, a dotyczące „optymalnej i maksymalnej wielkości uniwersytetu” pozostało w zasadzie bez odpowiedzi. Stwierdzono natomiast dobitnie, że „nie ma europejskiego uniwersytetu”. Poszczególne szkoły wyższe wykazują — pod względem tradycji i ustroju — zbyt wielkie różnice, aby można było z powodzeniem zastosować dyrektywy obowiązujące wszystkich. Stwierdzono wręcz,

¹⁷ Por. *Europäische Rektorenkonferenz*, „Neue Zürcher Zeitung” z dn. 23 IX 1964.

że projektowany od lat uniwersytet europejski nie ma żadnych szans urzeczywistnienia. Zaproponowano wobec tego państwom EWG utworzenie towarzystwa naukowego, które zajmowałoby się kulturalnymi i ekonomicznymi problemami Europy. Jedyne tego rodzaju europejskim akademiom czy instytutom rokuje się powodzenie w przyszłości. Studiować mieliby na nich dyplomowani absolwenci szkół wyższych. Rozwiązałoby to w pewnym stopniu problem badań nad zagadnieniami wspólnoty europejskiej, któremu sprostać nie mogą naukowcy jednego kraju.

Są to projekty nienowe. Była już o nich mowa na konferencji szefów rządów krajów EWG w 1961 r. W praktyce realizuje się, w niewielkim zresztą stopniu, różne propozycje, przystosowując je do aktualnych możliwości i potrzeb. I tak np. zagadnieniami europejskiej integracji zajmują się niektóre uniwersytety i instytuty istniejące przy uniwersytetach, które, poza normalnym programem, umożliwiają młodzieży akademickiej zapoznanie się z nową problematyką. Czyni to Uniwersytet Saary w Saarbrücken, Instytut Studiów Europejskich działający przy Uniwersytecie w Turynie, Instytut Uniwersytecki Międzynarodowych Studiów w Genewie i Europejski Instytut w Hamburgu. Studia uzupełniające w zakresie europejskiej problematyki integracyjnej, przeznaczone dla absolwentów szkół wyższych, organizują: Europejski Instytut Badawczy działający przy Uniwersytecie w Saarbrücken (studia zakończone egzaminem trwają tam dwa semestry, a absolwenci otrzymują dyplom) i Międzynarodowy Uniwersytet w Luksemburgu (finansowany przez rząd tego kraju posiada dwa wydziały: nauk prawniczych i ekonomicznych. Studia zakończone dyplomem trwają trzy lata). Ośrodek badań europejskich posiada także Lozanna a w Strasburgu i Nancy działają ośrodki uniwersyteckich studiów europejskich. Jednak najbardziej znany i aktywny jest Instytut Europejski w Brügge (*Collège d'Europe*). Instytut ten powstał jako placówka międzynarodowa w 1949 r. i umożliwiać ma absolwentom europejskich szkół wyższych uzupełnienie (w ciągu jednego roku) wykształcenia w zakresie problematyki międzynarodowej, ze szczególnym uwzględnieniem jej aspektów specyficznie europejskich. Przedmiotami studiów są: historia, socjologia, geografia, ekonomia, prawo i nauki polityczne oraz zadania i działalność europejskich instytucji. Warunkiem przyjęcia do instytutu jest m. in. znajomość języka francuskiego i angielskiego. W roku akademickim 1963/64 studiowało w Brügge około 50 osób z 16 państw, przede wszystkim jednak z krajów należących do EWG, EWWS i *Euratomu*. Instytut finansują państwa członkowskie EWG (z wyjątkiem Włoch), EWWS i Anglia. Instytut ten, poza działalnością dydaktyczną, prowadzi także działalność naukową. Należy przy tym zaznaczyć, iż uzyskany na podstawie pracy pisemnej dyplom, nie gwarantuje wcale uzyskania stanowiska w europejskich urzędach, które dobierają współpracowników według własnych kryteriów.

Wprawdzie sprawom nauki i szkolnictwa wyższego poświęca się aktualnie najwięcej uwagi, niemniej i oświata szkolna oraz pozaszkolna to dziedziny, w których wciąż podejmowane są nowe inicjatywy zmierzające do urzeczy-

wistnienia jedności europejskiej. Zagadnieniami tymi zajmują się kongresy, zjazdy, konferencje różnych stowarzyszeń i organizacji. Wymienić tu należy m. in. kongresy ministrów oświaty i wychowania 17 krajów — członków konwencji kulturalnej. Po raz czwarty spotkali się oni w kwietniu 1964 r. w Londynie i omawiali możliwości zmodernizowania tradycyjnego systemu kształcenia. Projektowane zmiany w tej dziedzinie zapewnić mają równowagę sił w międzynarodowym współzawodnictwie. Wystąpiono więc z postulatem przedłużenia okresu nauczania, rozbudowy systemu szkolnego i akademickiego, rozwoju oświaty dla dorosłych. W zakresie programów nauczania uczestnicy kongresu ministrów uznali za konieczne wprowadzenie drugiego języka obcego do wszystkich typów szkół oraz rozbudowę przedmiotów przyrodniczych. Jednak realizację tych postulatów kongres widziałby jedynie w drodze długofalowego planowania finansowego w ramach ogólnej polityki kulturalnej. Kongresy ministrów oświaty i wychowania nie mają jednak charakteru stałej instytucji, stanowią jedynie forum swobodnej wymiany poglądów i opracowują pewne praktyczne zalecenia dla pracy oświatowej.

W charakterze organu doradczego przy Radzie Europejskiej działa Europejski Związek Wychowawców. Zrzeszenie to stawia sobie za zadanie budzenie europejskiej świadomości wśród nauczycieli i uczniów. Europejski Związek Wychowawców, który aktywnie popiera cele tzw. Ruchu Europejskiego, organizuje także swoje zjazdy. Trzeci z kolei zjazd Związku odbył się w marcu 1964 r. i połączony został z 13 międzynarodową sesją naukową. Tematem obrad była *Europa szóstki i Europa siedemnastki*. Nauczyciele i przedstawiciele szkół Anglii, Francji, Szwajcarii i NRF są również założycielami Europejskiego Koła Przyjaciół Samorządów Szkolnych, które powstało w 1962 r., a w lipcu 1964 r. odbyło pierwszą konferencję w celu wymiany doświadczeń pedagogów i działaczy szkolnych.

Aby rozbudzić i pogłębiać zainteresowanie młodzieży szkolnej problematyką europejską, organizuje się różne międzynarodowe konkursy i spotkania. Na czoło tego rodzaju imprez wysuwa się coroczny „Europejski Dzień Szkoły”, organizowany po raz pierwszy w r. 1953 przy poparciu ministrów szkolnictwa niektórych krajów Europy¹⁸. Międzynarodowy komitet opracowuje każdego roku tematy konkursu, przeprowadzanego w ramach obchodów „Europejskiego Dnia Szkoły”. Uroczystości rozdania nagród, na które składają się np. podróże, oznaki, dyplomy, książki itp. odbywają się każdego roku w innym mieście europejskim. „Europejski Dzień Szkoły” — według intencji jego inicjatorów — budzić ma i pogłębiać europejską świadomość, popierać zainteresowania europejską kulturą, europejskimi zagadnieniami ekonomicznymi i socjalnymi. „Dzień” ten obchodzi się w 13 krajach Europy (Anglia, Francja, Belgia, Dania, Austria, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Niemiecka Republika Federalna,

¹⁸ Por. *Die Europäische Bewegung*. Hrsg. Deutscher Rat der Europäischen Bewegung e. V.

Norwegia, Szwajcaria, Szwecja, Włochy). Imprezie tej patronuje zarówno Rada Europejska, jak i EWG, EWWS i *Euratom*.

Działalność wspomnianych wyżej związków i organizacji zmierza — różnymi drogami — w istocie do tych samych celów. W praktyce realizowany jest od lat eksperyment w zakresie „szkolnictwa europejskiego” w tzw. szkołach europejskich, w których dokonuje się bezpośrednich konfrontacji poszczególnych systemów wychowawczych i dydaktycznych. Aktualnie pracuje sześć takich szkół, zlokalizowanych w ośrodkach, które są siedzibami władz międzynarodowych instytucji. Szkołę europejską posiada Luksemburg (od 1952 r.), Bruksela, Mol (Belgia — ośrodek *Euratomu*), Varese (Włochy), Petten (Holandia) oraz Karlsruhe (NRF). Do szkół tych uczęszczają głównie dzieci pracowników zatrudnionych w urzędach Wspólnot Europejskich. Zakłady te, poza praktycznymi celami, mają przyczynić się do zniwelowania różnic narodowościowych i zlikwidowania bariery językowej oraz formować nową zintegrowaną społeczność. Ponieważ niewielki jest zasięg oddziaływania tychże szkół, propaguje się ich metody i programy nauczania, upatrując w działalności tej drogę do przyszłych reform europejskich systemów szkolnych. Absolwenci szkół europejskich uzyskują świadectwo maturalne uprawniające do studiów wyższych, które podjąć mogą w sześciu krajach EWG oraz w Szwajcarii, Austrii i na niektórych uniwersytetach Stanów Zjednoczonych.

W dziedzinie oświaty pozaszkolnej różne europejskie instytucje podejmowały dotychczas inicjatywy o charakterze jedynie doraźnym. Najczęściej spotykane formy działalności, to organizowanie wymiany obozów wakacyjnych i spotkań, spośród których najbardziej znane są Europejskie Kongresy Młodzieży. Ostatni z nich, z udziałem około 2 tys. delegatów z różnych krajów Europy, odbył się w 1964 r. w Duisburgu. Nie ma jednak dotychczas instytucji, która zajmowałaby się wyłącznie sprawami zbliżenia młodzieży europejskiej. Toteż zarówno Rada Europejska, jak i tzw. Ruch Europejski, apelują do rządów i parlamentów krajów Europy zachodniej aby poparły czynnie inicjatywę utworzenia na płaszczyźnie europejskiej takiej instytucji, jaką np. powołał do życia francusko-zachodnioniemiecki traktat o współpracy z dnia 22 I 1963 r. (*Deutsch-Französisches Jugendwerk, L'Office Franco-Allemand pour la Jeunesse*). Dziedzina, w której problematyka integracyjna nie odgrywa jeszcze większej roli, jest również oświata dla dorosłych (uniwersytety powszechnie).

Praktycznych wyników nie osiągnęły także trzy europejskie kongresy poświęcone tzw. organizacji czasu wolnego. Rządy krajów Europy zachodniej nie zajęły stanowiska wobec dezyderatów, skierowanych do nich przez kolejne kongresy, które stawiały sobie m. in. za zadanie scalenie różnych europejskich inicjatyw i eksperymentów w zakresie organizacji czasu wolnego.

Popieranie kulturalnych i wychowawczych inicjatyw o znaczeniu ogólnoeuropejskim, które mogłyby się przyczynić do rozwoju poczucia wspólnoty i solidarności w narodach europejskich, stawia sobie za cel Europejska Fundacja Kulturalna (*Fondation Européenne de la Culture*). Organizacja ta działa zasadniczo w dwóch kierunkach. Organizuje i subwencjonuje międzynaro-

dowe spotkania na różnych płaszczyznach. Poza organizowaniem, odbywających się regularnie co dwa lata, kongresów, fundacja wspierała finansowo np. w latach 1961-63 około 40 różnych sesji i seminariów. Były to nie tylko spotkania określonych grup zawodowych, lecz m. in. także kolokwia z przedstawicielami krajów pozaeuropejskich, co wskazywałoby na wzrost zainteresowań tzw. współpracą atlantycką i kontaktami z krajami rozwijającymi się gospodarczo. Drugi kierunek działania tej organizacji wyraża się subwencjonowaniem publikacji, fundowaniem nagród artystycznych, zlecaniem projektów badawczych, fundowaniem stypendiów oraz popieraniem wymiany studentów i fachowców. Europejska Fundacja Kulturalna jest organizacją o charakterze prywatnym. Zasięg jej działania jest w dużym stopniu ograniczony niewielkimi możliwościami finansowymi, pomimo że krąg mecenatów, rekrutujących się początkowo jedynie z Holandii i NRF, ostatnio znacznie się rozszerzył. Na podstawie zawartej w 1960 r. umowy Fundacja współpracuje w dziedzinie kulturalnej z Radą Europejską. I tak np. CCC organizuje w miejscu obrad Fundacji wystawy. Równocześnie z VI kongresem Fundacji Europejskiej, którego tematem było *Żywe dziedzictwo starożytności*, zorganizowanym w maju 1964 r. w Atenach, pokazano IX wystawę europejską CCC pt. *Sztuka bizantyjska a sztuka europejska*. Na kongresie tym wystąpiono m. in. z apelem do państw zachodniej Europy, by więcej uwagi poświęcały kształceniu humanistycznemu, usuwanemu w pewnym stopniu w cień przez nauki przyrodnicze i ścisłe.

Przedstawiona tutaj w wielkim skrócie wielość i różnorodność organizacji jest cechą charakterystyczną europejskich stosunków kulturalnych. Ten stan powoduje uwidocznioną częstokroć w niniejszym artykule, dwutorowość inicjatywy i pewnego rodzaju konkurencję pomiędzy instytucjami powołanymi do utrzymywania międzynarodowej współpracy kulturalnej. Poprawę tej sytuacji, tzn. usprawnienie koordynacji europejskiej polityki kulturalnej, przynieść ma realizacja programu wypracowanego przez II Europejską Konferencję Kultury, która odbyła się jesienią 1964 r. w Bazylei¹⁹. W przedstawionym rządów krajów i opinii publicznej programie znalazł się m. in. projekt utworzenia ośrodka wyższych studiów nad problemami europejskiej koordynacji i integracji oraz ośrodka kształcenia wyższego personelu administracyjnego. Inne projekty dotyczą takich spraw, jak np. ściślejszego zespolenia europejskich uniwersytetów, które ułatwiałoby swobodną wymianę studentów i profesorów, jak i wydanie europejskiego podręcznika historii. Zalecono także usprawnienie koordynacji badań naukowych z dążeniami europejskimi w państwach, które nie mają w tym zakresie odpowiednich możliwości, względnie tam, gdzie leży to w interesie rozpowszechniania tzw. europejskiej świadomości. Zamierza się również zorganizować międzynarodową współpracę w dziedzinie demografii i planowania krajowego. Powstać ma także — w myśl planów Konferencji — ośrodek badawczy biologii molekularnej. Na płaszczyż-

¹⁹ Por. *Europa und die Welt*. „Neue Zürcher Zeitung” z 5 X 1964.

nie europejskiej zamierza się prowadzić badania nad związkami nauk humanistycznych i przyrodniczych. Problematyce tej przypisuje się szczególne znaczenie w związku z pogłębiającymi się różnicami pomiędzy stanem techniki i kultury, które zdają się być znamienne dla współczesnej cywilizacji.

Wśród przedstawionych przez Konferencję projektów znalazła się także propozycja utworzenia wspólnego sekretariatu dla różnych europejskich fundacji, który koordynowałby ich pracę i udostępniał opinii publicznej informacje o ich działalności. Zaproponowano również utworzenie Stałej Konferencji Europejskiej Kultury. Do zadań tego organu należałoby przede wszystkim zapewnianie kontaktów i podziału pracy pomiędzy licznymi instytucjami oraz zespołami zajmującymi się europejską problematyką kulturalną, a w szczególności pomiędzy instytucjami o charakterze państwowym i instytucjami prywatnymi.

Chociaż integracja kulturalna Europy zachodniej pozostaje nadal w dużej mierze w sferze projektów, to jednak główny temat Europejskiej Konferencji Kulturalnej, określony hasłem: „Europa i Świat”, wskazywał na kierunek przyszłych jej zainteresowań. Konferencja ustanowić miała niejako nowe „drogowskazy” i dlatego też wiele uwagi poświęcono analizie dotychczasowych i opracowaniu programu przyszłych stosunków kulturalnych Europy. Stwierdzono m. in., że o ile okres minionych 15 lat stał pod znakiem dążeń do uzyskania nowej wewnętrznej równowagi sił zarówno w dziedzinie życia politycznego, jak i kulturalnego, to obecnie chodzi przede wszystkim o wzmoczenie systematycznego oddziaływania Europy na zewnątrz, tzn. na kraje pozaeuropejskie. Jakkolwiek Konferencja nie opracowała w tym zakresie konkretnych postanowień, uznano, iż dialog między różnymi wielkimi środowiskami kulturalnymi i pomoc — rozwijająca się na zasadzie prawdziwego partnerstwa — jest zadaniem obecnych czasów, któremu należy sprostać.

Pomimo dużej różnorodności problemów i stanowisk Konferencja wypracowała w tej sprawie kilka zaleceń, z których na uwagę zasługują zwłaszcza dwa projekty. Pierwszy przewiduje opracowanie zbioru wybranych tekstów i rozpraw, które „ułatwiałoby innym kulturom dostęp do europejskiego świata duchowego”. Ważniejszy wydaje się być jednak projekt udzielania poparcia i powiększenia liczby — proponowanych od pewnego czasu i częściowo już powstających — regionalnych ośrodków kulturalnych w krajach rozwijających się gospodarczo. Europejska Konferencja Kulturalna pragnęłaby tym instytucjom nie tylko udzielić konkretnego poparcia, ale i zachęcać do wzajemnej wymiany doświadczeń, poprzez swoje organy zaś — z tymi ośrodkami współpracować.

Trudno oczywiście przewidzieć, jakie z omawianych tutaj propozycji zostaną w bliżej określonym czasie zrealizowane. Niemniej przedstawiają one pewien program działania instytucji najbardziej zaangażowanych w sprawy europejskiej integracji. Powołany przez Konferencję *Comité de Continuation* czuwać ma nad przebiegiem realizacji opracowanych projektów. Działalność tego Komitetu, w skład którego wchodzi organizatorzy Konferencji (Europej-

ski Ośrodek Kultury, Europejskie Wspólnoty Ekonomiczne i szwajcarski *Bundesrat*), może zatem przyczynić się do osiągnięcia pewnych konkretnych rezultatów, tym bardziej że coraz szerszą popularność zyskują poglądy, jakie głosi m. in. Salvador de Madariaga, iż problem jedności europejskiej — to przede wszystkim zagadnienie rozwijania stosunków kulturalnych.

IV. WAŻNIEJSZE ASPEKTY EUROPEJSKIEJ INTEGRACJI KULTURALNEJ W NIEMIECKIEJ REPUBLICIE FEDERALNEJ

Niemiecka Republika Federalna reprezentowana jest we wszystkich wspomnianych wyżej organizacjach i bierze aktywny udział w ich pracach. Niektóre z tych organizacji, jak np. tzw. Ruch Europejski (*Mouvement Européen*), posiadają na terenie NRF swoje narodowe filie (*Deutscher Rat der Europäischen Bewegung*)²⁰. Niemiecka Rada Ruchu Europejskiego popiera i koordynuje, jako organizacja nadrzędna, pracę we wszystkich niemieckich organizacjach zmierzających do zjednoczenia Europy. Rada przedstawia swoje propozycje także w *Bundestagu*, rządzie federalnym oraz wobec międzynarodowej organizacji Ruchu Europejskiego. W ramach Rady działa od 1959 r. m. in. tzw. *Bildungswerk Europäische Politik e. V.*, którego zadaniem jest udzielanie poparcia i koordynowanie pracy oświatowej następujących organizacji: *Europa Union Deutschland e. V.*, *Junge Europäische Föderalisten Deutschlands e. V.*, jak i instytutu pn. *Gustav-Stresemann-Institut e. V. für europäische Bildung und Informationsarbeit (Haus Lerbach)* oraz tzw. Domów Europejskich. W Domach tych organizowane są międzynarodowe spotkania, sesje, seminaria itp. imprezy, poświęcone problematyce europejskiej, przy czym poszczególne tego typu placówki mają swoje specyficzne zainteresowanie. I tak np. *Gustav-Stresemann-Institut* przygotowuje sesje poświęcone ogólnym i szczegółowym problemom europejskiej integracji, *Europa-Haus Marienburg* specjalizuje się w dziedzinie pracy młodzieżowej, *Europa-Haus Schliersee* organizuje seminaria, sesje informacyjne oraz międzynarodowe spotkania w ramach europejskiego kształcenia młodzieży i dorosłych, a *Europa-Haus Otzenhausen* jest placówką zajmującą się wychowaniem politycznym ze szczególnym uwzględnieniem współpracy niemiecko-francuskiej. Wspomnieć jeszcze należy o *Europa-Kolleg*, działającym od 1955 r. w Hamburgu i prowadzącym specjalne wykłady z zakresu problematyki europejskiej dla studentów niemieckich i zagranicznych.

W NRF istnieje, poza wymienionymi wyżej, jeszcze cały szereg organizacji, które w myśl swoich założeń zajmują się europejską współpracą i wymianą kulturalną²¹. Powstały one przeważnie w latach 1947—1959, tj. w okre-

²⁰ Por. przypis 18.

²¹ Wymienić tutaj należy, wspomnianą już organizację pn. *Europa Union Deutschland*, którą założono w 1946 r. Miała ona współdziałać w urzeczywistnieniu stanów zjednoczonych Europy. *EU* organizuje wykłady o tematyce europejskiej, narady informacyjne, tzw. tygodnie europejskie, niemiecko-francuską wymianę kulturalną

się wzmoczonego ruchu na rzecz zjednoczenia Europy zachodniej. Celem tych organizacji było wówczas m. in. usuwanie uprzedzeń narodów europejskich do narodu niemieckiego poprzez nawiązywanie do wspólnego dziedzictwa kulturalnego i powoływanie się na wkład Niemców w tej dziedzinie, a także miały one świadczyć o ich aktualnej gotowości do nawiązywania zagranicznych kontaktów naukowych i kulturalnych. Również poza ramami i wpływami organizacji o celach integracyjnych rozwijają Niemcy zachodnie wymianę i kontakty kulturalne (festiwale muzyczne, teatralne, filmowe, wystawy artystyczne, targi księgarskie itp.) oraz masową turystykę zagraniczną. Obserwuje się także wzrost zainteresowań zachodniemieckiej polityki kulturalnej krajami pozaeuropejskimi, przy czym na treść tej działalności składają się nie tyle elementy kultury ogólnoeuropejskiej a raczej — narodowej-niemieckiej.

Niemiecką organizacją o charakterze europejskim jest także — działający od r. 1949 w Brunzwiku — Międzynarodowy Instytut Podręczników Szkolnych (*Internationales Schulbuchinstitut*), który decyzją Rady Współpracy Kulturalnej przy Radzie Europejskiej przekształcony został w 1965 r. w Europejski Ośrodek Informacji i Dokumentacji dla Ulepszenia Historycznych i Geograficznych Podręczników Szkolnych. Instytut zajmował się dotychczas usuwaniem z podręczników historycznych i geograficznych używanych w państwach europejskich błędów i naleciałości nacjonalistycznych, zalecając treści mówiące o istniejących w Europie powiązaniach pomiędzy poszczególnymi krajami.

Interesującą okazała się tu konfrontacja z praktyką szkolną. Komisja badająca podręczniki geograficzne 11 państw zachodnioeuropejskich stwierdziła m. in.:

w obrębie niektórych grup zawodowych, podróże naukowe i informacyjne do europejskich urzędów i organizacji oraz opracowuje materiały informacyjne. Podobne zadania i formy pracy ma również, powstała w 1953 r., *Europäische Aktionsgemeinschaft e. V.* Nieco odmienny profil wykazuje *Europäischer Kulturaustausch, gemeinnützige Gesellschaft für Kultur und Studienfahrten e. V.* Towarzystwo to organizuje od 1951 r. wykłady, imprezy filmowe, kursy językowe, koncerty oraz podróże mające na celu nawiązywanie kontaktów naukowych i kulturalnych, a ponadto rozciąga opiekę nad studentami zagranicznymi. Organizacją służącą europejskiej współpracy kulturalnej jest również *Europäischer Austauschdienst e. V.* Powstała ona w 1952 r. i ma za zadanie rozwijanie znajomości stosunków kulturalnych, politycznych i społecznych pomiędzy NRF a innymi krajami europejskimi. Organizacja ta należy do *Arbeitskreis der privaten Institutionen für internationale Begegnung und Bildungsarbeit, Bonn.* Ograniczony zasięg oddziaływania posiadają organizacje noszące nazwę *Europa-Bildungswerk Düsseldorf e. V.* oraz *Europa-Bildungswerk e. V.* (Regensburg). Utworzono je w 1947 r., a celem ich działalności jest rozpowszechnianie idei jedności europejskiej w dziedzinie kulturalnej, ekonomicznej i społecznej oraz pielęgnowanie przyjaznych stosunków z zagranicą. Formami pracy pierwszej organizacji są wykłady, narady informacyjne, międzynarodowe spotkania redaktorów naczelnych oraz wydawców i dziennikarzy, a terenem działalności Niemcy zachodnie oraz Francja. Druga z organizacji pn. *Europa-Bildungswerk* urządza wykłady i sesje jedynie na obszarze Niemiec południowych.

„W żadnym z podręczników przeznaczonych dla nauczycieli — i w połowie wszystkich podręczników geograficznych używanych w szkołach NRF — nie wspomina się w opracowaniu dotyczącym środkowej Europy o ekonomicznych i politycznych organizacjach łączących kraje Europy”.

Podręczniki geograficzne i historyczne, które zawierają informacje o tych organizacjach, ograniczają się do odnotowywania dat zawarcia układów, kilku słów o strukturze oraz składzie zespołów kierowniczych, sporadycznego porównywania z produkcją węgla i stali Stanów Zjednoczonych, Związku Radzieckiego i Europejskich Wspólnot. Wielu uczniów w NRF dochodzi do matury z wiadomościami o krajach europejskich nabytymi w szóstym roku nauki. W programie nauczania tzw. *Gemeinschaftskunde*, wykładanej w ostatnich dwóch latach przed maturą, integracja europejska uwzględniana jest głównie w aspekcie historycznym. Panuje powszechne mniemanie, że uczniowie za mało wiedzą o Europie i sprawach dotyczących jej zjednoczenia, mimo że szkoły dysponują bogatymi materiałami propagandowymi o europejskich organizacjach, że pisze się wypracowania z okazji „Europejskiego Dnia Szkoły”, że tematami tymi zajmują się tzw. koła polityczne (*politische Arbeitskreise*) i różnego rodzaju zjazdy (*Wochenendtagungen*). Większość broszur o tematyce integracyjnej zawiera na ogół tylko informacje o instytucjach i dane statystyczne o ekonomicznych sukcesach Wspólnot Europejskich. Nie częste są również, organizowane dla wymiany doświadczeń, wspólne obrady nauczycieli z krajów zachodniej Europy. Dla nielicznych dostępne są także międzynarodowe obozy młodzieżowe i wakacyjne, na których młodzież ma uczyć się współżycia z innymi narodami. W związku z tym postuluje się, by przede wszystkim szkoła dawała młodzieży podstawy dla zrozumienia spraw nowej Europy.

W sposób nierównomierny zajmują się problematyką europejskiej integracji zachodniemieckie szkoły wyższe. Spis wykładów wygłaszanych w roku akademickim 1963/64 daje pewien obraz zakresu podejmowanej tematyki europejskiej, chociaż jest niepełny, gdyż nieraz z samego tytułu wykładu nie sposób określić jego ewentualnych „europejskich treści”. Stwierdzić można jedynie, że na wszystkich prawie szkołach wyższych w NRF co najmniej jeden wykład zajmował się bezpośrednio zagadnieniami europejskimi, przy czym stopień zainteresowania poszczególnych szkół dla tych tematów jest bardzo różny. I tak np. na Uniwersytecie w Kilonii w letnim semestrze 1963 r. nie podejmowano wcale tematyki integracji europejskiej, a w semestrze zimowym zajmowano się nim ½ godz. tygodniowo. Natomiast uniwersytet w Saarbrücken przewidział dla niej 14- względnie 9 godz., przy czym tamtejszy europejski instytut badawczy przygotował dalszych 40- względnie 46 godz. tygodniowo. Przy sześciu niemieckich uniwersytetach działa ogółem 11 instytutów zajmujących się zagadnieniami europejskimi. Tu też liczba wykładowców, specjalizujących się w tej tematyce, jest siłą rzeczy większa niż w innych szkołach akademickich. Stopień zainteresowania się integracją eu-

ropejską zależy również od kierunku studiów. I tak np. dla prawników i ekonomistów — znajomość problemów europejskiej integracji stała się koniecznością, chociażby w takim zakresie, w jakim integracja ta została już urzeczywistniona. Ta rzeczywistość oddziałuje i na inne dziedziny nauki. I tak np. wiele wydziałów rolniczych wprowadza swoich studentów w agrarno-polityczne aspekty Wspólnego Rynku.

Uniwersytety oraz akademickie szkoły wyższe Niemiec zachodnich starają się w swoim zakresie również o zrealizowanie idei uniwersytetu europejskiego, przyjmując do swojego grona pewną liczbę zagranicznych wykładowców i studentów. Te bezpośrednie osobiste kontakty przedstawicieli różnych narodowości w obrębie środowiska akademickiego uważa się za niezmiernie ważny czynnik w tworzeniu ponadnarodowej społeczności europejskiej²².

Badania naukowe nad problematyką europejskiej integracji podjęto w NRF, w porównaniu z innymi krajami, stosunkowo późno. A nawet obecnie, zwłaszcza w dziedzinie tzw. nauk politycznych, ciąży na tych pracach ograniczone możliwości personalne i instytucjonalne. Toteż Instytut Studiów Akademickich Wspólnoty Europejskiej wymienił w swojej informacji o tego ro-

²² Przeszkodą w swobodnej wymianie studentów i kadry profesorskiej, o którą zabiega od wielu lat szereg organizacji i instytucji integracyjnych, są (o czym wspomniano już) różne w poszczególnych krajach ustroje uniwersyteckie oraz zarządzenia regulujące sprawy przyjmowania wykładowców-cudzoziemców. Interesujące, chociaż nie najnowsze, są dane statystyczne dotyczące liczby studentów zagranicznych na uniwersytetach europejskich. I tak np. w letnim semestrze 1961 r. odsetek studentów zagranicznych na uczelniach w NRF wyniósł 9^oo, w Anglii 8^oo, Francji 8,5^oo, Austrii 29,3^oo, a w Szwajcarii 32,4^oo. W kilku uczelniach szwajcarskich ponad 50^oo studentów stanowili obcokrajowcy. Kraj ten przoduje w zakresie „zintegrowania” społeczności studenckiej. Młodzież zachodnioniemiecka studiuje najchętniej na uczelniach Austrii (w r. 1960 — 2875 osób) i Szwajcarii 1632 osoby, tj. na niemieckim obszarze językowym w krajach o podobnym ustroju uniwersyteckim. Niezwykle wysoka była także liczba (1834 osób) studiujących na uczelniach francuskich i to już przed zawarciem układów z stycznia 1963 r. Odbywa się też europejska wymiana praktykantów oraz liczne kursy wakacyjne organizowane przez uniwersytety. Znacznie trudniej ustalić liczbę zagranicznych wykładowców zatrudnionych na uczelniach zachodnioniemieckich, gdyż statystyki nie ujmują ich oddzielnie. Pewne informacje zawiera rocznik *Wissenschaft in Daten 1962*, z którego wynika, iż w roku akademickim 1961/62 uczelnie zachodnioniemieckie zatrudniały 140 wykładowców-cudzoziemców. W tym samym okresie na uczelniach zagranicą przebywało 82 wykładowców zachodnioniemieckich. Ze wspomnianej liczby 140 wykładowców — 72 pochodziło z USA, a 43 z krajów europejskich — a mianowicie: 12 z Francji, 10 z Turcji, po 3 z Anglii i Jugosławii, po 2 z Włoch, Norwegii, Szwajcarii, Hiszpanii, Węgier, po 1 z Grecji, Irlandii, Holandii, Szwecji i Polski. Natomiast z 82 wykładowców zachodnioniemieckich znalazło się w Stanach Zjednoczonych 50, w krajach rozwijających się gospodarczo 18, w krajach europejskich 14 — w tym: 6 w Turcji, 3 w Szwajcarii, 2 we Francji oraz po 1 we Włoszech, Grecji i Hiszpanii.

dzaju ośrodkach, zajmujących się europejską integracją, jedynie Instytut Badawczy Nauk Politycznych i Zagadnień Europejskich Uniwersytetu w Kolonii. Poza uniwersytetami, problematyką europejską zajmuje się jeszcze Instytut Naukowy Niemieckiego Towarzystwa dla Polityki Zagranicznej (*Deutsche Gesellschaft für auswärtige Politik*) oraz szereg innych placówek badawczych. I tak np. zagadnienia europejskiej integracji śledzi największy niemiecki ośrodek nauk politycznych — mianowicie Instytut m. Otto Suhra, działający przy Uniwersytecie w Berlinie zachodnim. Również w Heidelbergu prowadzi się badania nad tymi zagadnieniami. Szereg naukowców pracuje wyłącznie lub częściowo nad zagadnieniami integracji zachodnioeuropejskiej w takich ośrodkach, jak np. Freiburg, Tybinga, Darmstadt i in. Badania nad problematyką europejskiej integracji prowadzą także prawnicze i ekonomiczne instytuty naukowe. Brukselski Instytut Studiów Akademickich Europejskiej Wspólnoty wymienia w swoich informacjach niemieckie placówki naukowe, w których prowadzi się m. in. badania nad europejską integracją, chociaż nie jest ona tam głównym tematem badawczym. Instytutami tymi są: *Institut für ausländisches und internationales Wirtschaftsrecht* — Frankfurt, *Seminar für vergleichendes Handelsrecht und Wirtschaftsrecht* — Freiburg, *Institut für öffentliches Recht* — Freiburg, *Institut für Wirtschaftsintegration* — Hamburg, *Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Privatrecht* — Hamburg, *Seminar für öffentliches Recht und Staatslehre* — Hamburg, *Institut für Weltwirtschaft* — Kiel, *Forschungsinstitut für Politische Wissenschaft und Europäische Fragen* — Kiel, *Institut für das Recht der Europäischen Gemeinschaften* — Kiel, *Institut für Wirtschaftspolitik* — Köln, *IFO — Institut für Wirtschaftsforschung* — München, *Europäisches Forschungsinstitut der Universität des Saarlandes* — Saarbrücken, *Arbeitsgemeinschaft zur Förderung der Forschung auf den Gebieten der europäischen Wirtschaftsbeziehungen* — Tübingen.

Badania nad problematyką integracji europejskiej, prowadzone w Niemczech zachodnich w zakresie nauk politycznych, znajdują się jeszcze w fazie przygotowań. Prace te nie są prawie wcale koordynowane, jeżeli pominąć osobiste kontakty pomiędzy poszczególnymi naukowcami. Brak również jakiegoś centralnego archiwum które rejestrowałoby wykonane już w tym zakresie prace i informowało o nich inne placówki naukowe. Odczuwa się także brak środków finansowych, które umożliwiłyby intensyfikację badań nad problemami europejskiej integracji²³.

Wydaje się więc, że — pomimo wysiłków ze strony odpowiednich instytucji i organizacji — zainteresowanie sprawami europejskiej integracji kulturalnej w NRF znacznie osłabło. Przyczyn tego stanu rzeczy należałoby się doszukiwać zarówno w zmienionej, w stosunku do pierwszych 10 lat powojennych, pozycji NRF w Europie, jak i w aktualnej sytuacji, w jakiej znalazły się instytucje integracyjne Europy zachodniej.

²³ Por. „Europäische Gemeinschaft”, grudzień 1964 r.

V. UWAGI KOŃCOWE

Założeniem niniejszego artykułu było przedstawienie stanu rozwojowego instytucjonalnej integracji kulturalnej w Europie zachodniej. Zainteresowanie tą integracją było w pierwszych latach powojennych dość znaczne. Powstałe wówczas rozliczne i różnokierunkowe inicjatywy kulturalne usiłuje z czasem koordynować Rada Europejska, która obejmuje również swoim protektoratem większość organizacji i związków nieoficjalnych. Zadania i cele tej działalności kulturalnej uprawianej zarówno przez instytucje i organizacje integracyjne oficjalne, jak i tzw. niezależne związki i ugrupowania, ulegają pewnym zmianom w zależności od ogólnych tendencji zarysowujących się w polityce integracyjnej Europy zachodniej. Jednak w działalności tej dominują niezmiennie sprawy kształcenia i wychowania młodzieży oraz dorosłych. Tymi właśnie zagadnieniami zajmowali się zarówno politycy oraz ekonomiści, jak i socjologowie działający na rzecz pogłębienia europejskiej wspólnoty kulturalnej. Ostatnio miejsce kierowanej działalności integracyjnej w dziedzinie kultury zajmuje w Europie zachodniej w coraz to większym stopniu współpraca i wymiana kulturalna dokonująca się w ramach układów międzypaństwowych lub porozumień między narodowymi związkami i zrzeszeniami zawodowymi. Europejskie organizacje integracyjne kierują też od pewnego czasu (1964/65 r.) swoje inicjatywy kulturalne na obszary pozaeuropejskie, stawiając sobie za zadanie prowadzenie dialogu między różnymi środowiskami kulturalnymi i niesienie pomocy w dziedzinie rozwoju kulturalnego na zasadzie partnerstwa.

Niemiecka Republika Federalna włączyła się bardzo aktywnie w europejską integracyjną działalność kulturalną. Reprezentowana jest ona we wszystkich europejskich organizacjach i instytucjach integracyjnych, jak i w organizacjach działających w ramach tzw. Ruchu Europejskiego. Udział w europejskiej polityce kulturalnej — zwłaszcza w pierwszych latach powojennych — ułatwił NRF nawiązanie kontaktów z wrogimi Niemcom zachodnim narodami europejskimi. Pod koniec lat pięćdziesiątych, w wyniku ogólnego rozwoju wydarzeń, następuje w dziedzinie stosunków kulturalnych pewne przesunięcie aktywności Niemiec zachodnich z płaszczyzny europejskiej na płaszczyznę dwustronnych układów międzypaństwowych. W związku z tym zaznacza się dość znaczna ruchliwość rządu bońskiego. Nowe tendencje w tym zakresie sygnalizują być może poglądy, głoszące konieczność podniesienia znaczenia polityki kulturalnej do roli, jaką pełni w tej chwili polityka zagraniczna, a nawet rozważające możliwość zastępowania polityki zagranicznej polityką kulturalną²⁴.

²⁴ Por. B. Martin, *Kultur als Politik und Politik als Kultur* oraz D. Sattler, *Die dritte Bühne der Aussenpolitik*. *Jahrbuch der auswärtigen Kulturbeziehungen* 1964. Akademischer Verlag. N. Sombart, *Kulturpolitik statt Aussenpolitik?* „Frankfurter Hefte” nr 11/1963.